

VERGİLEME VE İKTİSADİ BÜYÜME

Doç. Dr. Salih TURHAN

Büyüme sorunları¹ ile daha merkantilistler zamanından beri ilgilenilmeğe başlanmıştır. Adam Smith, Ricardo ve John Stuart Mill gibi klâsik iktisatçılar bu yönde büyük çaba göstermişlerdir. Ancak, büyüme olayını açıklamakta kullanılan klâsik yaklaşım, tek taraftır. Klâsik teori, yatırımların sadece *kapasite etkisi*, yani üretim kapasitesi üzerinde yaptıkları tesir ile ilgileniyor ve buna karşılık toplam talebin yeterliliği noktasından hareket edilerek, *yatırımların gelir etkisini* ihmal ediyordu. Diğer yandan, Keynes'in makro ekonomik denge modeli de tek yönlüdür. Keynes, tam istihdamı garanti eden gelir seviyesi ile bu seviyenin muhafaza ve idamesi şartlarını araştırırken, *yatırımların* sadece *gelir etkisi*, yani millî gelir üzerinde yaptıkları tesir üzerinde durmuş, *kapasite etkisi* ile meşgul olmuştur. *Keynes sonrası büyüme teorisi* ise, bu iki görüşün, klâsik teori ile Keynes teorisinin bir sentezi niteliğindedir. Çünkü, Keynes'in esas itibarıyla statik bir mahiyet taşıyan modelini dinamize edip uzun dönemli büyüme şartlarını inceleyebilecek duruma getiren ve literatürde *Harrod-Domar* modeli diye isimlendirilen bu yaklaşımda, yatırımların her iki etkisi de (*gelir yaratıcı ve kapasite genişletici etkisi*) dikkate alınmaktadır. *Harrod ve Domar, büyüme sürecini* sermaye birikimi ile açıklamaktadırlar.

1) Büyüme olayı hakkında etraflı bilgi edinmek için bkz. **Bombach, G.**, Wirtschaftswachstum, in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 12 (1965), 763 vd.; **Ülgener, S.**, Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme, İstanbul 1974, s. 407 vd.; **Hic, M.**, Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İstanbul 1974; **Kırcay, A.**, İktisadın Prensipleri, İstanbul 1974, s. 376 vd.; **Bulutay, T.**, İktisadî Büyüme Nazariyeleri, Ankara 1961.

Sosyal hasılanın artış hızı, net yatırımlarla marjinal sermaye katsayısına bağlıdır. Denge durumunda yatırımlar ile gönüllü tasarruflar birbirine eşittir. *Krelle*², Harrod-modelinin en önemli şartlarını şu şekilde sıralamaktadır:

— Yatırımlardaki artış toplam üretimin daha hızlı artmasına yol açar.

— Sermaye stoku ile toplam üretimin büyüme hızları birbirine eşittir.

— Sermaye katsayısı sabittir ve zaman içinde değişmez.

— İşgücünün büyüme hızı ile nitelik bakımından iyileşme oranı, sermayenin büyüme oranı ile bunun nitelik bakımından değişme oranına uyar.

— Yatırımlarda meydana gelecek bir artış neticede daima bir tüketim artışına yol açar. Optimal bir yatırım oranı yoktur.

Yukarıda zikredilen şartlar altında, vergilemenin sadece yüksek bir yatırım miktarı ile müttekâbil bir tasarruf miktarını yaratma çabasına yönelik olması lâzımdır.

İktisadî büyüme olayını fizik sermaye birikimi ile açıklamak tatminkâr olmaktan uzaktı. İşgücü potansiyeli ve teknolojik gelişme gibi faktörlerin de iktisadî gelişmeyi etkiledikleri gerçeği ihmal edilmişti. *Nee-klâsik büyüme* teorisi, üretim faktörlerinden işgücü ve sermaye arası ikame imkânlarının mevcut olduğu bir üretim fonksiyonu kabul etmek suretiyle Harrod-Domar modelinin zayıf taraflarını gidermeğe çalışmaktadır. Söz konusu modelde büyüme hızı teknolojik gelişme ile nüfus artışı tarafından belirlenmektedir. Teknolojik gelişme ise, daimi surette etki yapan eksojen bir güçtür; insanın hiç bir katkısı olmaksızın adeta güneş ve yağmur gibi mevcut olan bu güç, emek ve sermayenin verimliliğini sürekli olarak belirli bir oranda arttırmaktadır. Tüketimi maksimize eden *belirli bir optimal yatırım haddi* vardır. Eğer bu sınır aşılabacak olursa, bugünkü ve gelecekteki tüketim olanakları azalır³.

2) **Krelle, W.**, Investion und Wachstum, in: "Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", 1964, s. 3 vd.

3) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 4.

Neo-klâsik büyüme teorisinde her şeyden önce otonom teknolojik gelişme varsayımı tatminkâr değildi⁴. Çünkü, teknolojik ilerleme üzerinde eğitim, araştırma, organizasyon ve yüksek yatırımlar ile etki yapılamayacağını kabul etmek gerçekçi bir yaklaşım değildi. Bu nedenle, büyüme modellerine otonom teknolojik gelişmenin yanısıra, *uyarılmış* teknolojik gelişme dahildi⁵; maliye politikasının, gelir seviyesini mümkün olduğu kadar hızla artırma ve yüksek büyüme oranını muhafaza edebilme amaçlarına, sermaye birikimi oranının teknolojideki iyileştirmeler ile yükseltilmesi suretiyle daha kolay erişebileceği kabul edildi⁶. Ve böylece, teknolojik gelişme, tüketim, yatırım veya ithalât gibi *iktisadî bir* fonksiyon haline geldi⁷.

Demek oluyor ki, iktisadî büyümeği belirleyen emek, sermaye ve teknolojik gelişme olmak üzere üç faktördür⁸. Şimdi vergilerin bu faktörler üzerindeki etkilerini görelim.

I. VERGİLERİN İŞGÜCÜ ARZI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ⁹

Vergilerin işgücü arzına nasıl etki yaptıkları sorunu, harbi takip eden yıllarda vergi yükünün giderek artması ve marjinal vergi oranlarının büyümesi sonucunda büyük önem kazandı. Emegün karşılığı olan ücreti hedef alan bir vergi, çalışma şevkini ve dolayısıyla

- 4) Bu konuda etraflı bilgi için bkz. **Bombach, G.**, Von der Neoklassik zur modernen Wachstums - und Verteilungstheorie, in: "Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik", 1964, s. 415; ayrıca bkz. **Yıldırım, N.**, Neoklâsik İktisadın Teknolojik Gelişme Yaklaşımı, Ankara 1973.
- 5) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 19.
- 6) Bkz. **Sato, R.**, Finanzpolitik in einem neoklassischen Wachstumsmodell: Eine Analyse des Zeitbedarfs zur Gleichgewichtsanpassung, in: Finanztheorie, herausgegeben von H.C. Recktenwald, Köln - Berlin 1970, s. 230.
- 7) Bkz. **Krelle, W.**, a.g.e., s. 19.
- 8) Bkz. **Bombach, G.**, Quantitative und monetäre Aspekte des Wirtschaftswachstums, "Schriften des Vereins für Socialpolitik", Bd. 15, Berlin 1959, s. 156.
- 9) Bu konuda etraflı bilgi edinmek için bkz. **Bulutoğlu, K.**, Vergi Politikası, İstanbul 1962, s. 220 vd.

işgücü arzını azaltabilir, arttırabilir veya hiç etkilemiyebilir. Bu etki verginin türüne, yapısına, tarifesine ve "psychological-breaking-point"un aşılp aşılamadığına göre farklı olabilir.

Malî literatürde, *vasıtalı* bir verginin *vasıtasız* bir vergiye kıyasla çalışma arzusunu daha az etkilediği görüşü hâkimdir¹⁰. Burada, herşeyden önce, zarurî mallar dışındaki maddelerden alınan tüketim vergileri söz konusudur. Bu tür vergilerde vergi ödeyicisi harcamalarını kısmak suretiyle vergi ödemekten kaçınabilir. Bu nedenle, vasıtalı vergilerin yükümlüleri gelirlerini arttırma yönünde tedirgin etme etkisi yoktur¹¹. Vasıtasız vergiler konusunda ise, yüksek marginal vergi oranlarının yükümlüleri fazla çalışmaktan ahkoyduğu, yani "incentives to work"e zarar verme eğiliminde olduğu teorik olarak ileri sürülmektedir¹².

Vergilerin işgücü arzı üzerindeki bu teorik etkileri, *kayıtsızlık eğrileri tekniği* yardımı ile tahlil edilebilir. Böyle bir analizde, yükümlünün çalışmak ile boş durma (aylaklık) arasında seçim yapabildiği ve boş durma ile gelir arasında ikame olanağının mevcut olduğu kabul ediliyor. Aşağıdaki şekilde¹³ X— ekseninde boşdurma, y— eksenine ise emek geliri gösteriliyor. Ayrıca, koordinat sistemine ailelerin bütçe doğrusu yerine geçen bir ücret doğrusu çiziliyor. Çalışan bir kişi için zamanın boş durma ile çalışma arasında dağılımının optimal noktası, ücret doğrusunun en yüksek kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu noktadır. Mütenasip (düz oranlı) bir vergi, bütçe doğrusunun (ücret doğrusu) gelir ekseni ile kesiştiği noktayı vergi oranı seviyesinde aşağıya iter. Kayıtsızlık eğrilerinin (I_1 , I_2 , I_3) alternatif ücret doğruları (örneğin, AB, AF) ile olan teğet noktaları birleştirilirse işgücü arzına ilişkin *reaksiyon eğrisi* CM oluşur. Şimdi, mütenasip, yani artan oranlı bir gelir vergisinin mütenasip oranlı (tek

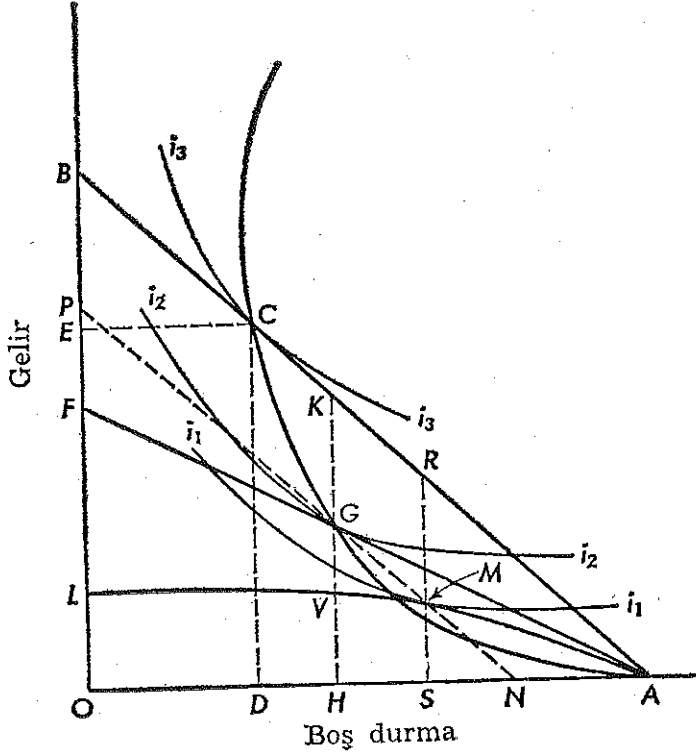
10) Bkz. Kaldor, N., An Expenditure Tax, London 1955, s. 130-140.

11) Bkz. Welinder, C., Steuerüberwälzung und Steuerwirkungen, in: Handbuch der Finanzwissenschaft", Bd. 2, 2. Auflage, Tübingen 1956, s. 344.

12) Gelir vergisinde çalışma arzusu üzerinde yaptığı etki için bkz. Welinder, C., Einkommensteuer und Arbeitswilligkeit, in: PF., Vol. XX (1965).

13) Şekil, R. A. Musgrave'e ait "Finanztheorie, Tübingen 1966" eserden alınmıştır.

oranlı) bir vergiye kıyasla işgücü arzına nasıl etki yaptığını görelim¹⁴.

ŞEKİL 1

Kaynak : R. A. Musgrave, a.g.e., s. 194.

İlkin, mütenasip bir verginin etkileri tartışılacak; bunu takiben, mütenasip verginin etkileri müterakki bir verginin etkileri ile mukayese edilecektir. Böyle bir analizde gelir ve boş durmanın marjinal faydalarının nasıl bir seyir takip ettiği önemlidir. Bu konuda çeşitli varsayımlar yapılabilir. Gerek gelirin, gerekse boş durmanın marjinal faydalarının sabit olduğu varsayımından hareket edilecek olursa, kişinin zamanının tümünü gelir elde etmeğe ya da boş durmaya ayırabileceği ve heriki durumda da aynı faydayı elde ede-

14) Bkz. Musgrave, R. A., a.g.e., s. 183 vd.

ceği söylenebilir. *Gelirin marjinal faydasının sabit olmasına karşılık, baş durmanın marjinal faydasının azaldığı farzedilecek olursa*, gelir vergisi işgücü arzında azalmaya yol açar. Bir başka deyişle, gelir vergisinin ikame etkisi çalışmayı azaltır. Gelirin marjinal faydası sabit olduğu için, aylaklık (boş durması) nötr bir maldır ve telâfi edici hiçbir gelir etkisi yoktur. Buna karşılık, aylaklığın marjinal faydası sabit olur ve gelirin marjinal faydası azalırsa, vergilendirme sonucunda işgücü arzında ters bir gelişme olur; ancak, işgücü arz eğrisinde meydana gelen bu dönüş noktasını nicelik bakımından saptamak mümkün değildir. Nihayet, daha gerçekçi bir yaklaşımla gelirin ve aylaklığın marjinal faydalarının azaldığı farzedilirse, vergi dolayısıyla ücretin düşmesi, kişinin davranışlarını birbirine zıt iki yönde etkileyebilir. Bir verginin arttırılması, bir yandan reel ücreti azaltmak suretiyle mükellefi daha fazla çalışmaya sevk edebileceği gibi (gelir tesiri), diğer yandan aylaklığın "fiyatını" (maliyetini) düşürmek suretiyle işgücü arzının kısıtlanmasına (ikame etkisi) sebebiyet verebilir¹⁵. Bu zıt iki etkiden hangisinin ağır basacağı hakkında kesin ifadelerde bulunabilmek, mükelleflerin kanıtlanması mümkün olmayan subjektif değer yargılarının bilinmesine bağlıdır¹⁶.

Şimdi, mütenasip (tek oranlı) vergi ile müterakki bir verginin etkilerini mukayese edelim. Şekil 1'de vergi konmadan önce ferдин kullanabileceği en yüksek aylaklık OA, hiç aylaklık talep etmemekle elde edebileceği gelir OB; ücret doğrusu AB dir. Denge, kayıtsızlık eğrisinin AB doğrusuna teğet olduğu C noktasıdır. Bu noktada işgücü sahibi, OE kadar gelir sağlamakta, buna karşılık OD kadar aylaklık talep etmekte ve DA kadar da emek arz etmektedir. Tek oranlı bir verginin konması halinde, yeni ücret doğrusu AF, yeni denge noktası da G'dir. Böylece, çalışan fert, vergi nedeniyle boş durmaya olan talebini OD seviyesinden OH seviyesine çıkarmıştır. Vergi konmadan önce gelir HK kadar, vergi yükümlülüğü ise GK kadardır.

Aynı vergi geliri GK'nın müterakki bir vergi ile sağlanması gerekiyorsa, bunun için çeşitli tarife şekillerinden yararlanılabilir. Bu

15) Bkz. Cooper, G., Taxation and Incentive in Mobilization, Quarterly Journal of Economics, Vol. 16 (1952), s. 490; ayrıca bkz. Yaşa, M., Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul 1973, s. 60.

16) Bkz. Yaşa, M., a.g.e., s. 60.

çeşitli müterakki tarife şekillerinden birinde net ücret doğrusunun AL olduğunu farzedelim. Vergi artan oranlı olduğu yani verginin marjinal oranı mütenasip vergiden daha yüksek olduğu için, net ücret doğrusu AL'nin eğimi, sola doğru azalacaktır. Yeni denge, gene en yüksek kayıtsızlık eğrisine teğet olan M noktasında oluşmaktadır. Burada net ücret doğrusu G noktasından AB'ye çizilen NP paralelini kesmektedir. Bu noktada vergi geliri MR arzu edilen GK miktarına eşittir. Yeni dengeye tekabül eden boşdurma OS kadardır. G ve M, kayıtsızlık eğrilerinin durumuna göre C'nin hem sağında hem de solunda bulunabilir. Bu nedenle, her iki vergi işgücü arzını azaltabilir ya da arttırabilir. Ne var ki, şekil X'de açıkça görülmektedir ki, *ikame etkisi* (M G'nin sağında bulunmaktadır) müterakki vergi durumunda artmakta ve dolayısıyla boş durma tek oranlı vergiye kıyasla daha büyük olmaktadır. Artan oranlı verginin çalışma şevki üzerinde yaptığı olumsuz etki, artan oranlılık derecesine göre değişmektedir. Müterakkilik ne kadar kuvvetli olursa AL'nin eğimi o derece azalır ve işgücü arzı o nisbetle geriler; buna karşılık, artan oranlılık tek orana yaklaşır ve böylece net gelir eğrisi bir doğru şeklini alırsa (bu durumda ortalama oran = marjinal orana eşittir), emek arzı üzerindeki olumsuz etki zayıflar¹⁷.

Görülüyor ki, mütenasip (tek oranlı) bir vergi, prensip itibariyle işgücü arzının artmasına veya azalmasına yol açmaktadır. Müterakki bir vergi ise, emek arzı şevkini azaltıyor. Müterakkilik derecesine ve kayıtsızlık eğrisinin seyrine göre ortaya çıkan bu sonuçlar¹⁸, hiç şüphesiz, bu sadece kayıtsızlık eğrisi belirli olan bir tek mükellef, ya da küçük bir fert grubu için geçerlilik kazanabilir. Bu nedenle, müterakki tarifinin kuvvetlendirilmesi ya da yumuşatılması yönünde yapılacak bir değişikliğin toplam etkisi hakkında kesin bir şey söylenemez.

Acaba, vergilemenin işgücü arzı üzerindeki yukarıda zikredilen teorik etkileri, gerçekte ne dereceye kadar ortaya çıkabilir? Siste-

17) Bkz. **Hentkamp, G.**, Lehrbuch der Finanzwissenschaft, **Luchterband**, Berlin 1968, s. 322; ayrıca bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 195.

18) Bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 183 vd.

19) Bkz. **Break, G. F.**, Income Taxes, Wage Rates, and the Incentive to Supply Labor Services, in: **NTJ**, Vol. VI (1953); **Sanders, T. H.**, The Effects of Taxation on Executives, Boston 1951.

matik ampirik araştırmaların ve bazı münferit gözlemlerin¹⁹ gösterdiği üzere, işgücü arzı, boş durmanın “fiyatında” meydana gelen değişikliklere karşı daha çok artma yönünde bir tepki göstermektedir; bir başka deyişle, aylaklığa (boş zamana) olan talebin fiyat elâstikiyeti, genellikle, zayıftır. Özellikle, kullanılabilir gelirleri asgari geçim haddinin pek üzerinde olmayan büyük gelir grupları için vergi artışlarının gelir etkisi ikame etkisine kıyasla ağır basmaktadır. Hissedilir derecede ağır olan bir vergilemenin gerçek etkisi —işgücü piyasasının durumuna ve ekonominin gelişme derecesine göre değişmek üzere²⁰— işgücü arzının ve (veya) ücretlerin artması yönünde gelişmektedir. Prensip itibarıyla, birinci etki emek geliri üzerinden alınan vergileri, ikinci etki ise tüketim vergileri durumunda ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, fertler tam istihdam halinde bile emek arzlarını kendi arzularına göre ayarlayamamaktadırlar. “Bu konuda kanunların koyduğu sınırlar altında çoğu kere işyerleri için toplu olarak belirtilmiş çalışma sürelerine uymak zorundadırlar”²¹. Ayrıca işgücü sahiplerinin başka çalışma alanlarına kaymaları —malî zararlara yol açması nedeniyle— sınırlıdır. Bu şartlar altında fazla mesai ile az aylaklık arasında bir seçim olanağı doğmamakta, aksine vergi artışlarında yegane çıkar yol emek arzını arttırmak olmaktadır²².

Bununla beraber, yüksek oranlı müterakki bir gelir vergisi özellikle serbest meslek erbabında veya fazla mesai alanlarda, parça başına çalışanlarda belirli *bir gelir ve servet seviyesinden* itibaren fazla çalışma arzusunu azaltabilir veya arzedilen emeği kısmen (rekabet durumuna göre) veya tamamen (çalışan kadın ev kadını olur) kısıtlayabilir. Ayrıca kalifiye işgücü sahiplerinin (idareci seviyesindeki kişileri) zamanından önce çalışma hayatından çekilmelerine ve böylece ekonominin değerli üretim güçlerini kaybetmesine yol açabilir. Bütün bu durumlarda müterakki vergi, sadece daha fazla çalışma arzusunu değil, aksine mevcut işgücü arzını ve bunun elâsti-

20) Merkantilistlere göre, sanayileşmiş fakir ekonomilerde bir vergi, işgücü arzında bir artışa yol açabilir. Bu konu için bkz. **Schmölders, G.**, *Allgemeine Steuerlehre*, Berlin 1965, s. 188.

21) Bkz. **Bulutoglu, K.**, a.g.e., s. 239.

22) Bkz. **Schmölders G.**, a.g.e., s. 189; ayrıca bkz. **Recktenwald, H. C.**, *Steuerüberwälzungslehre*, Berlin 1966, s. 185.

kiyetini de zayıflatır. Çalışmayı kısıtlayıcı bu etki, özellikle konjonktürün genişleme safhasında ve iktisadî büyüme süreci bakımından büyük önem kazanmaktadır²³. Ekseri gelir gruplarında, gayrî maddî değerlerin de (sosyal prestij, saygı, kudret, mesleki başarı) çalışma sevkine büyük etkisi vardır²⁴. İktisadî hayatta kilit noktalarda bulunan kişilerin ("Management") vergi yükünün yüksek olması halinde özellikle yüksek vergi dolayısıyla daha fazla çalışmak zorunluluğu duymalarının nedeni budur²⁵. Bu sahada yapılan ampirik çalışmalar, bu tür ilişkileri ortaya çıkarmıştır.

Vergilemenin emek arzı üzerindeki etkisini değerlendirirken dikkat edilmesi gereken bir diğer faktör, vergilemenin yükümlüler tarafından hissedilip hissedilmemesidir. İngiltere'de "Royal Commission on the Taxation of Profits and Income" tarafından yapılan bir araştırma, ankete tabi 1429 emekçiden büyük bir kısmının vergi yükümlülükleri hakkında —takriben dahi olsa— bilgi sahibi olmadıkları sonucuna vardı²⁶. Bu nedenle, bu gruba giren vergi mükellefleri bakımından "normal" vergi değişikliklerinin olumsuz etkiler yaratması beklenemez. Buna karşılık, işçi ve memurların aksine serbest meslek sahiplerinde, çiftçiler, esnaf ve zenaatkârlar, vergi tazyikini fazla hissettikleri için vergi değişikliklerine karşı en kuvvetli tepkiyi gösterebilirler. Bu sebeple, ampirik araştırmaların ağırlık merkezini bu meslek grupları oluşturmaktadır.

Literatür'de, vergi artışlarının bir şok etkisi (spite effect veya groll effekt) yaratma olanağı, yani yükümlülerin vergi artışı karşısında emek arzlarını kısmak suretiyle çalışma süreci içinde devletten intikam almak ihtiyacını duyabilmeleri olanağı tartışılmaktadır²⁷. Bu konuda şimdiye kadar yapılmış pek az ampirik araştırmaların

23) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 185.

24) Bkz. **Bohn, P.**, Konsumenten - und Sparerverhalten, Stuttgart 1969, s. 31.

25) Bkz. **Häuser, K.**, Die steuerliche Beeinflussung der Einkommens- und Vermögenskonzentration, "Schriften des Vereins für Socialpolitik", N. F. Bd. 20/II, Berlin 1960, s. 1109.

26) Bkz. **Schmölders G.**, Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft, Hamburg 1960, s. 84 vd.; ayrıca, **Allgemeine Steuerlehre**, a.g.e., s. 190.

27) Bkz. **Musgrave, R. A.**, a.g.e., s. 191.

en önemlisi *Rolf ve Furnes'e*²⁸ aittir. Adı geçen bu araştırmanın sonucuna göre 1944 yılında İngiltere'de "Pay-as-you-earn." (PAYE) sisteminin —ki bu, bir vergi artışına eşdeğerti— kabulü ankete tâbi tutulan 120 işgücü sahiplerinin % 73'ünde çalışma süresinin kısıtlanmasına sebebiyet verdi. Ancak, bu tepki, yeni usulün kabulünden 10 hafta sonra yumuşamaya başladı. 1946 yılında ise tekrar 1944'deki eski duruma erişildi. Buna karşılık 1946 yılında yapılan bir vergi indirimi durumunda ters yönde bir tepki oluştu. Ankete tâbi olanların % 60,5 derhal işgücü arzını arttırdılar; fakat, 10 hafta sonra bu oran % 47,1 düştü. Bu araştırmanın açıkca ortaya koyduğu üzere, yükümlü, vergilemenin sebebiyet verdiği gelir artışı ya da azalışlarına kısa sürede tepki göstermekle beraber, bu süreç uzun sürede yumuşama eğilimi göstermektedir.

II. VERGİLERİN SERMAYE BİRİKİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İktisadî büyümeği belirleyen üç faktörden bir diğeri olan sermaye birikimine aileler ve müteşebbisler etki yaparlar. Aileler tasarruf ve tüketim kararlarını, müteşebbisler ise yatırım kararlarını alırlar. Aşağıda, önce vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkileri incelenecek, bunu takiben de vergilerin müteşebbislerin yatırım ve risk alma kararları üzerindeki etkileri ele alınacak.

A. Vergilerin Gönüllü Tasarruflar Üzerindeki Etkileri :

Modern maliye teorisi içinde vergilemenin büyüme etkilerini konu alan çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Tartışmaların ağırlık noktasını müterakki gelir vergisi oluşturmuştur. Örneğin *Kaldor*, yüksek müterakki vergilerin vasıtalı vergilere kıyasla gönüllü tasarruflara daha fazla zarar verdikleri düşüncesinden hareket ederek, genel bir harcamaya vergisini önermiş ve gelir vergisinin böyle bir vergi ile ikame edilmesi halinde iktisadî büyümenin hızlandırılacağını ümit etmiştir²⁹. Bu tür düşüncelerden hareket eden bazı müellifler vergi sistemindeki "built-in-flexibility" nin uzun vadeli iktisadî büyümeği engelle-

28) Bkz. *Schmölders, G.*, Allgemeine Steuerlehre, a.g.e., s. 194.

29) Bkz. *Kaldor, N.*, a.g.e.,

yebileceği görüşünü savunmuşlardır³⁰. *U. Hicks*³¹, İngiliz gelir vergisinin Kaldor'un harcama vergisi ile ikame edilmesinin büyümeyi teşvik edici olup olmayacağı sorunu ile ilgilenmiştir. *W. Fellner*³², A.B.D. deki gelir vergisi tarifelerinin oranlarını genel olarak indirmeyi ve bu yüzden doğan gelir kaybını tüketim vergilerinden sağlanacak ilâve gelirler ile telâfi etmeyi önermiştir.

Gönüllü tasarrufların iktisadî büyüme açısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi, kısa-veya uzun vâdeli etkilerin araştırılıp araştırılmadığına ve ekonominin kısa vâdede enflasyonist veya deflasyonist bir gelişim içinde bulunup bulunmadığına göre farklı olacaktır³³. Gönüllü tasarruflar denge ve enflasyonist boşluk durumunda iktisadî büyümeyi pozitif yönde etkilerken, eksik istihdam halinde bir talep yetersizliğine yol açar. Bu suretle, istihdamı arttırma süreci frenlenir; çünkü, depresyonu atlatabilmek için, ilâve (uyarılmış) yatırımları oluşturan bir tüketim artışı gereklidir. Buna karşılık uzun dönemde, tasarrufların tümü yatırıma sevk edildiği (S=I) takdirde, gönüllü tasarruflar dengeli bir iktisadî gelişmeyi belirler. Bu nedenle, burada cevaplandırılması gereken soru, gönüllü tasarrufların yatırıma dönüşüp dönüşmediğidir³⁴. Bu sorunun cevabı olumlu ise, gönüllü tasarruflardaki bir artış (düşüş) —diğer şartlar aynı kalmak kaydıyla— sosyal hasılda bir artışa (düşüşe) yol açar. Şu var ki, sosyal hasıladaki büyüme — devlete ilişkin otonom tasarrufların özel sektördeki tasarruf azalmasına kıyasla daha küçük ya da daha büyük olmasına bağlı olarak — devlet faaliyeti ile hızlandırılabilir veya yavaşlatılabilir³⁵. Bu

- 30) Bkz. **Smith, D. D.**, Government expenditures and the short - run goal of steady growth, in: "American Economic Review", 1956, s. 179/180.
- 31) Bkz. **Hicks, U.**, Direct taxation and economic growth, in: "Oxford Economic Papers", 1956, s. 302 vd.
- 32) Bkz. **Fellner, W.**, Rapid growth as an objective of economic policy, in: "American Economic Review", 1960, s. 101.
- 33) Bkz. **Albers, W.**, Sparen und Investieren als Bestimmungsgründe des Wachstums und der Verteilung des Sozialprodukts, in: "Weltwirtschaftliches Archiv", 1956, s. 11 vd.
- 34) Bkz. **Rose, K.**, Wachstums - und Konjunkturtheorie, in: Jahrbuch für Sozialwissenschaft, 1961, s. 204.
- 35) Bkz. **Hesse, H.**, Der Einfluss des Staates auf wirtschaftliche Entwicklung, in: Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1961, s. 636.

nedenle, vergilerin gönüllü tasarruflar ve iktisadî büyüme üzerindeki etkilerinin tam olarak değerlendirilebilmesi kamusal tasarrufların seviyesinin ve devlet giderlerinin büyüme etkilerinin bilinmesine bağlıdır.

Tasarruf ve iktisadî büyüme arasındaki ilişkiyi bu şekilde kısa belirttikten sonra, şimdi vergilerin tasarruf üzerindeki etkilerini inceleyelim. Burada *tasarruf gücü* ve *tasarruf eğilimi* kavramları arasında ayırım yapılacaktır³⁶. Kullanılabilir gelir, zarurî ihtiyaçlar için gerekli olan seviyenin üstünde olduğu takdirde, tasarruf gücünün varlığından söz edilebilir. Eğer vergi değişiklikleri gelirin sadece bir kısmını amaçlıyorlarsa, bundan münhasıran gönüllü tasarruf etkilenir. *Tasarruf eğilimi*, kullanılabilir gelire ve tasarruf motiflerine bağlıdır. Tasarruf gücünün olmaması halinde de bir tasarruf eğilimi mevcut olabilir. Örneğin, alt gelir gruplarında bu gibi durumlara rastlanabilir.

Tasarruf gücü gelirdeki artışa paralel olarak arttığı için, alt gelir gruplarının gerek *marjinal*, gerekse *ortalama* tasarruf eğilimi, orta ve yukarı gelir gruplarına kıyasla düşüktür. Aşağı gelir gruplarının tasarruf eğilimi, hastalık, yaşlılık ve sakatlık sigortaları şeklinde anlaşmalar gereğince oluşan tasarruftan ibaret kalmaktadır. Orta gelir grupları, anlaşmalar gereğince oluşan tasarrufun yanısıra, (faiz) gelir elde etmek gayesi ile veya çeşitli likidite mülâhazaları (spekülasyon, emniyet, muamele v.s.) ile tasarruf yaparlar. Özellikle yukarı gelir gruplarında son olarak zikredilen tasarruf şekli ağır basmaktadır. Bu sebeple, vergi değişiklikleri aşağı gelir gruplarında tüketim azalmasına yol açarken, orta ve bilhassa yukarı gelir gruplarında tasarrufu etkiler³⁷.

Münferit vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkileri farklıdır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi ve —zarurî gıda maddelerinden alınmayan— özel tüketim vergileri büyük tasarruf eğilimine sahip orta ve yüksek gelir gruplarını etkilerler. Bu nedenle, bu tür vergilerin gönüllü tasarrufları kısıtlayıcı etkisi büyüktür. Buna karşılık, mütenasip (tek oranlı) bir gelir vergisi ile muafiyetlere yer veren genel bir muamele vergisinin gönüllü tasarrufları azaltıcı etkisi —yu-

36) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 188 vd.

37) Bu husus için bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 188.

karıda zikredilenlere kıyasla— daha azdır. Tasarrufu kısıtlayıcı etkisi en büyük olan vergiler servet vergileri ile veraset ve intikal vergileridir; çünkü söz konusu vergiler —hiç değilse orta ve yüksek gelir grupları ile ilgili olanlar — genellikle tüketimi pek az etkilerler³⁸.

Buraya kadar yapılan açıklamalar gösteriyor ki; aşağı gelir gruplarından alınan vergiler hemen hemen sadece tüketimi etkilerler. Orta gelir gruplarında kısa vâdede bilhassa tasarruf etkilenir. Buna karşılık, vergileme, sabit tüketim alışkanlıklarına sahip, yüksek gelir gruplarında gönüllü tasarruflarda kuvvetli bir azalmaya sebebiyet verir. Böyle bir gerçekçi yaklaşım altında, prensip itibarıyla, müterakki bir vergi sisteminin mütenasip ya da ric'i bir vergi sistemine kıyasla gönüllü tasarruflar üzerinde daha fazla negatif etki yaptığı söylenebilir³⁹.

Vergilemenin tasarruflar üzerine yaptığı etkileri araştıran pek az ampirik çalışma vardır. *Hesse*, uzun bir dönemi kapsayan araştırmalarda vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki negatif etkilerinin oldukça fazla olduğunu kanıtlamıştır⁴⁰. *Musgrave*, A.B.D. için şahsî gelir vergisinin gönüllü tasarruflarda bir azalmaya yol açtığını hesaplamıştır⁴¹.

B. Vergilerin Yatırım Yapma ve Risk Alma Eğilimi Üzerindeki Etkileri⁴² :

Yatırım kararlarını müteşebbislerin ilerde elde edilecek gelire ilişkin beklentileri⁴³ belirliyorsaa, teşebbüs vergilerinin, özellikle kâr

38) Bkz. *Recktenwald, H. C.*, Steuerwirkungen, in: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften, Bd. 10, a.g.e., s. 188; ayrıca bkz. *Welinder, C.*, a.g.e., s. 342.

39) Bkz. *Welinder, C.*, a.g.e., s. 343; ayrıca, *Hesse, H.*, a.g.e., s. 642; *Hedtkamp, G.*, a.g.e., s. 329.

40) Bkz. *Hesse, H.*, a.g.e., s. 635 vđ.

41) Bkz. *Musgrave, R. A.*, Effects Tax Policy on Private Capital Formation, in: Fiscal and Debt Management Policies 1963, s. 65.

42) Bu konuda etraflı bilgi edinmek için bkz. *Uluatam, Ö.*, Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası Ankara 1971.

43) Müteşebbislerin davranışları hakkında etraflı bilgi edinmek için bkz. *Fecher, H.*, Einipe Bemerkungen über "Incentive - Wirkun-

üzerinden alınan vergilerin yatırım faaliyetini daraltıcı yönde etkiledikleri kabul edilmektedir. Teşebbüs vergilerindeki önemlice bir artış bilhassa riski büyük yatırımları engeller. Ayrıca, yüksek oranlı müterakki bir gelir ve kurumlar vergisi, yatırımların dağılımını, riski ve dolayısıyla hasılası büyük yatırımlar aleyhine etkiler ve bunun sonucunda risk alma arzusu azalır. Böylece, yeni prodüktif faktör bileşimlerinin uygulanmasını gerçekleştirecek olan yatırımlar tehlikeye girmiş olur⁴⁴. Genellikle, gelir ve kurumlar vergisinde "psychological breaking point"un % 50 oranından itibaren başladığı ve bu noktanın aşılmasından sonra yatırımlar bakımından negatif etkilerin beklenebileceği ileri sürülmektedir.

Bununla beraber, vergilerin yatırımları ve risk alma eğilimini negatif yönde etkileyici bu tür teorik etkileri, gerçek hayatta kısmen veya tamamen ortadan kalkmaktadır. Çünkü, müteşebbislerin yatırım kararlarını almasında rol oynayan yegane motif kâr elde etmek değildir; bunun yamısına, iktisadî kuvvet ve şahsın prestij elde etme arzusu, çeşitli sosyolojik, sosyal ve psikolojik unsurların da büyük etkisi vardır. Hiç şüphesiz, bu unsurların yatırım kararları üzerinde ne ölçüde etki yaptığını teorik olarak saptamak olanağı yoktur.

Vergilerin yatırımları azaltıcı ve riskten kaçınma arzusunu arttırıcı olumsuz etkileri, vergileme çerçevesi içinde kabul edilecek bir "zararların mahsubu" usulü ile de azaltılabilir. Buna göre, devlet müteşebbisin hem kârına hem de zararlarına katılır. *Domar ve Musgrave*'in açık bir şekilde kanıtladıkları üzere, zararların mahsubu usulü kabul edildiği takdirde, özel yatırımların rizikosu azalmaktadır. Müteşebbis, yüksek kâr elde etmeği ümit ettiği takdirde, riski büyük yatırımlar yapma eğilimi içinde olmaktadır. Eğer vergi sistemi müterakki bir yapıya sahip ise, artan kârlar daha yüksek ortalama ve

gen" der Einkommensbesteuerung, in: P.F., Vol. XX (1965), s. 76 - 114.

44) Bkz. **Ehrlicher, W.**, Die Wirkungen der Unternehmungssteuern auf Investitionen, Gewinne und Löhre, in: FA, NF, Bd. 18 (1957/58), s. 373 vd.; **Schneider, H.**, Der Einfluss der Steuern auf die unternehmerischen Entscheidungen, Tübingen 1964; **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 190.

marjinal vergi oranlarına tâbi olmakta ve böylece devlet, müteşebbisin kârına aşırı ölçüde iştirak etmektedir. Buna karşılık, mütenasip vergi oranında kâr ve zararlar eşit ölçüde azaldığı için, müteşebbisler öncelikle riski, yani hasılası büyük yatırımları yaparlar. Bu nedenle, *Musgrave* ve *Domar*, mütenasip bir gelir vergisinin genellikle risk alma arzusunu arttırdığı görüşündedirler⁴⁵.

Bu sahada yapılan ampirik araştırmalar göstermektedir ki; vergilerin yatırımları daraltıcı etkileri mevcut olmakla beraber, bu, önemsenecek ölçüde büyük değildir⁴⁶. Ayrıca GUTENBERG yapmış olduğu araştırmalar sonucunda bir vergilemenin yatırım eğiliminden (incentives to invest) ziyade yatırım yapma kabiliyetini (malî kapasite) etkilediği sonucuna varmıştır. Vergilemenin bu tür daraltıcı etkisinin ne derece etkin olduğu, gerek yansımaya olayına gerekse bankaların kredi politikasına bağlıdır. Malî kapasitenin daraltılması, özellikle büyüme ümitleri müsbet olan küçük firmalar bakımından önem arz etmektedir.

III. VERGİLEMENİN TEKNOLOJİK GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Devlet, aktif bir büyüme politikası çerçevesi içinde uyarılmış teknolojik gelişmeğe etki yapabilir. Bu maksat için, eğitim, ilim ve araştırma için yapılan kamu harcamalarının yanısıra, vergi sisteminde de yararlanılabilir. Vergiler ile eğitim, araştırma ve "process and product innovation" anlamında teknik ilerlemeğe etki yapılabilir.

Ailelerin kullanılabilir geliri, eğitime olan talebi belirleyen önemli bir faktördür. Bu nedenle, eğitim için yapılan şahsî masrafların vergilendirilebilir gelirden indirilebilmesi önerilebilir. Böy-

45) Bkz. **Recktenwald, H. C.**, a.g.e., s. 190; ayrıca, **Rolph, E. R.**, *The Theory of Fiscal Economics*, Berkeley 1954, s. 285 vd.

46) Bkz. **Butters, I. K.**, *Taxation, Incentives, and Fiscal Capacity*, in: *Readings in Fiscal Policy*, London 1955, s. 502 vd.

47) Bkz. **Gutenberg, E.**, *Untersuchungen über die Investitionsentscheidungen industrieller Unternehmungen*, Köln und Opladen 1959, s. 216 vd.

lece, mesleki sahada artan kalite dolayısıyla uzun dönemde teknolojik gelişme hızlandırılabilir⁴⁸.

İkinci olarak, vergi yasalarına ilmî araştırmaları teşvik edici hükümler konabilir. Örneğin, özel kesimdeki sınaî araştırmalarla ilgili masrafların gelir ve kurumlar vergisinden indirilmesi ve araştırma maksadına yönelik teçhizatın hızlandırılmış amortismanına tâbi kılınması kabul edilebilir⁴⁹.

“Process and product innovations” anlamındaki teknik ilerleme yatırımların yapılmasına bağlı olduğu için, devlet, yatırımları mümkün olduğu kadar yüksek seviyede tutmaya yönelik bütün tedbirleri (örneğin, hızlandırılmış amortisman, zararların ileriye ve geriye nakli v.s.) almak suretiyle sürece katkıda bulunabilir.

48) Bkz. **Goode, R. E.**, Tax Treatment of Individual Expenditures for Education and Research: American Economic Review, Papers and Proceedings, Vol. 56 (1966), s. 208 vd.

49) Bu tür tedbirler ile ilgili etraflı bilgi için bkz. **Hodrn, J. van**, Tax Treatment of Research and Development, OECD., Paris 1962.